

A FAANYAGÚ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG MEGŐRZÉSÉNEK ALAPELVEI

Elfogadta az Icomos 19. Közgyűlése, Újdelhi, India, 2017. december 15.-én¹

ELŐLJÁRÓBAN

Ezen Alapelvek azzal a céllal készültek, hogy megújítsa „A történeti faépítmények megőrzésére vonatkozó elvek” c. dokumentumot, amelyet az ICOMOS 12. közgyűlése fogadott el Mexikóban, 1999 októberében. A szöveg megújításának folyamata Guadalajarában, Mexikóban (2012), Himejiben, Japánban (2013) kezdődött, és Falunban, Svédországban (2016) folytatódott.

Jelen dokumentum a Velencei Karta (1964), az Amszterdami Nyilatkozat (1975)², a Burra Karta (1979), a Narai Dokumentum a hitelességről (1994), valamint a faanyagú épített örökség védelmére és megőrzésére vonatkozó további UNESCO- és ICOMOS-doktrínák szerinti általános elvek alkalmazására törekszik.

Ennek a dokumentumnak az a célja, hogy a faanyagú épített örökség védelme és megőrzése érdekében meghatározza az alapelveket és a nemzetközileg a legszélesebb körben alkalmazható gyakorlati megoldásokat, tiszteletben tartva ezen örökség kulturális jelentőségét.

A „faanyagú épített örökség” kifejezés alatt mindenfajta faépület és egyéb faszervezet értendő, amelyek kulturális jelentőséggel bírnak, vagy történeti hely(szín)ek részét képezik, ideértve az ideiglenes, (el)mozdítható és fokozatosan tovább épülő³ építményeket is.

A dokumentumban szereplő „értékek” szó esztétikai, antropológiai, régészeti, kulturális, történeti, tudományos és technológiai örökségi értékekre utal. Ezen Alapelvek a faépítészetre és a történeti értékű faszervezetű építményekre vonatkozik. Nem minden épület épül teljes egészében fából, ezért kellő figyelmet kell fordítani a fa és az építésnél alkalmazott más anyagok kölcsönhatására.

Az Alapelvek:

- elismeri és tiszteletben tartja a faanyagú épített örökség, annak szerkezeti rendszerei és részletei fontosságát minden időszakból a világ kulturális örökségének részeként;
- figyelembe veszi és tiszteletben tartja a faanyagú épített örökség és minden hozzá kapcsolódó immateriális örökségi összetevő nagy változatosságát;
- elismeri, hogy a faanyagú örökség a kézművesek és építők készségeinek, valamint hagyományos, kulturális és őseiktől átvett tudásának bizonyítéka;
- megérti a kulturális értékeknek az idő múlásához kapcsolódó folyamatos változását és a kötelezettséget annak rendszeres felülvizsgálatára, miként azonosítják az értékeket, és miként határozzák meg a hitelességet annak érdekében, hogy az figyelembe vegye a felfogások és attitűdök változását;

¹ A magyar fordítást készítette: dr. FEJÉRDY Tamás DLA (2020), lektorálta dr. LŐVEI Pál.

² Korábbi magyar kiadványokban szereplő címe: Amszterdami Deklaráció. [ford. megj.]

³ Eredeti szövegben angolul evolving; franciául évolutives. [ford. megj.]

- tiszteletben tartja a különféle helyi hagyományokat, építési gyakorlatokat és megőrzési megoldásokat, figyelembe véve a megőrzésben alkalmazható módszerek és technikák nagy változatosságát;
- figyelembe veszi és tiszteletben tartja a történelmileg használt faanyagok fajtáinak és milyenségének változatosságát;
- elismeri, hogy a faszervezetek értékes adatokkal szolgálnak az egész épületre vagy szerkezeteire vonatkozó kronológiai adatokat illetően;
- figyelembe veszi a faszervezetek kiváló viselkedését, ahogyan ellenállnak a szeizmikus erők hatásainak;
- felismeri, hogy a teljesen vagy részben fából készített szerkezetek sérülékenyek a változó környezeti és éghajlati körülmények között, amelyeket egyebek mellett a hőmérséklet és a páratartalom ingadozása, a fényhatás, a gombafertőzések és a rovarátadások, az elhasználódás, a tűz, a földrengések vagy más természeti katasztrófák, továbbá a pusztító hatású emberi tevékenység okoz;
- felismeri a történeti faszervezetek egyre növekvő mértékű veszteségeit a sebezhetőség, a rossz használat, a hagyományos tervezési és építési technológiával kapcsolatos gyakorlat és ismeretek eltűnése, valamint az élő közösségek szellemi és történelmi igényeinek ismerete hiányában;
- elismeri a közösségi részvételnek a faanyagú örökség védelmében betöltött, a társadalmi és környezeti átalakulásokkal összefüggő jelentőségét, valamint a fenntartható fejlődésben betöltött szerepét.

FELÜGYELET, FELMÉRÉS ÉS KUTATÁS

1. A szerkezetnek és alkotóelemeinek állapotát, beleértve a korábbi munkák nyomait is, gondosan dokumentálni kell, mielőtt bármilyen beavatkozás szóba jöhetne.

2. A beavatkozást alapos és pontos diagnózisnak kell megelőznie. Ehhez kapcsolódóan szükséges az építési és a szerkezeti rendszer egészének, állapotának, valamint a leromlás, a károsodások vagy szerkezeti meghibásodások okainak, továbbá a koncepcionális, méretezési vagy összeállítási hibáknak a megértése és elemzése. A diagnózisnak a (korábbi) dokumentációs anyagokon, fizikai megfigyeléseken és elemzéseken, és ha szükséges, a fizikai állapot roncsolásmentes (non-destructive) próbaeljárásokon alapuló felmérésén és, szükség esetén, laboratóriumi vizsgálatokon kell alapulnia. Ez nem zárja ki a kisebb beavatkozások és sürgős intézkedések végrehajtását, ahol ezek valóban szükségesek.

3. Lehetséges, hogy a szemrevételezéssel történő ellenőrzés nem elegendő a (fa)szerkezet állapotának hiteles érdemlő kiértékeléséhez, amennyiben azt más szerkezeti elemek takarják. Amennyiben a takaróelem jelentősége⁴ megengedi, a vizsgálat megkönnyítése érdekében mérlegelni lehet annak helyi, átmeneti eltávolítását, de csak a (kiindulási állapot) teljes dokumentálásának elvégzése után.

4. A régi farészek „láthatatlan” (rejtett) jeleit szintén dokumentálni kell. A „láthatatlan” jelölések alatt olyanok értendők, mint például a mesterjegyek, a (beépítési) szintekre utaló és az egyéb jelzések, amelyeket az ácsok használnak a kivitelezési munka (vagy későbbi periódusban végzett munkák vagy javítások) során, és amelyeket nem arra szántak, hogy láthatóak legyenek a szerkezeten.

ELEMZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS

5. A megőrzés elsődleges célja a történeti építmény hitelességének fizikai mivoltában való megőrzése. Ez magában foglalja annak konfigurációját, anyagait, összeállításának módját, sértetlenségét (integritását), építészeti és kulturális örökségi értékeit, tiszteletben tartva a történelem során bekövetkezett változásokat.

⁴ „Significance” – jelentőség, azaz (a legtágabban értelmezett) örökségiérték-szempontrú fontosság – az mérlegelendő valójában, hogy az eltávolítás milyen esetleges veszteséggel jár. [ford. megj.]

Ennek a célnak az elérése érdekében a lehető legjobban meg kell őrizni minden karaktermeghatározó jellemzőt.

A karaktermeghatározó jellemzők közé tartozhat egy vagy több a következők közül:

- a az általános szerkezeti rendszer;
- b a nem tartószerkezeti elemek, például homlokzatok, válaszfalak, lépcsők;
- c a felületképzési jellemzők;
- d az ácsmunka dekoratív kiképzése, elemei;
- e a hagyományos technikai megoldások;
- f az építéshez használt anyagok, beleértve azok minőségét (a minőség megkövetelt szintjét) és különleges jellemzőit.

6. Bármilyen beavatkozási terv elkészítéséhez előzetesen el kell végezni ezeknek a karaktermeghatározó jellemzőknek az értékelését.

BEAVATKOZÁSOK

7. A beavatkozás első szakaszának az épület megóvására vonatkozó általános stratégia kidolgozásának kell lennie. Ezt az összes érintett félnek meg kell vitatnia, és jóvá kell hagynia.

8. Az intervenció stratégia figyelembe kell vennie az uralkodó (meghatározó jelentőségű) kulturális értékeket.

9. A szerkezet eredeti funkcióját fenn kell tartani, vagy helyre kell állítani, kivéve azokban az esetekben, amelyeknél az ezt célzó beavatkozás túlságosan nagymértékű lenne, és hátrányosan érintené a szerkezet hitelességét.

10. A beavatkozások a következők lehetnek:

- a egyszerű javítás, hagyományos ács- („faműves”) technikákkal, vagy kompatibilis modern kötőelemek alkalmazásával elvégezve;
- b a szerkezet megerősítése hagyományos vagy kompatibilis anyagokkal és technikákkal;
- c kiegészítő szerkezet alkalmazása a jelenlegi (eredeti) szerkezet tehermentesítésére.

Az alkalmazandó beavatkozást annak megfelelően kell kiválasztani, hogy az legjobban szolgálja a szerkezet kulturális jelentőségének védelmét.

11. A beavatkozások lehetőleg:

- a minimálisak legyenek, olyanok, amelyek a szerkezet vagy helyszín fizikai és szerkezeti stabilitásának, valamint hosszú távú fennmaradásának és kulturális jelentőségének biztosításához (feltétlenül) szükségesek;
- b kövessék a hagyományos gyakorlatokat;
- c legyenek visszafordíthatóak, amennyiben az technikailag lehetséges;
- d ne tereljék kényszerpályára, és ne lehetetlenítsék el a jövőben szükségessé váló megőrzési beavatkozásokat;
- e ne akadályozzák meg a szerkezetben feltárt az abba foglalt bizonyítékokhoz történő későbbi hozzáférést;
- f vegyék figyelembe a környezeti feltételeket.

12. A beavatkozásoknak a minimális beavatkozás kritériumait kell követniük, amely képes biztosítani a szerkezet fennmaradását, a lehető legnagyobb mértékben megőrizve annak hitelességét és integritását, és lehetővé téve használatának biztonságos folytatását. Ez azonban nem zárja ki a szerkezet részleges vagy akár teljes szétbontásának a lehetőségét, ha:

- a az in situ végzett és az eredeti elemeken végzett javítások elfogadhatatlan mértékű beavatkozást igényelnének;

- b a szerkezet torzulása olyan mértékű, hogy nem lehet helyreállítani a megfelelő szerkezeti viselkedését;
- c oda nem illő kiegészítés hozzáadására lenne szükség a deformált állapotában való megtartásához.

A szétbonthatóságra vonatkozó döntést mindig az adott kulturális kontextusban kell mérlegelni, s annak az épület hitelességének a lehető legnagyobb mértékű megőrzésére kell irányulnia.

Ezenfelül a döntéseknek mindig figyelembe kell venniük és ki kell értékelniük a faanyag, valamint a fa illesztései és csatlakozásai (például a szögek) visszafordíthatatlan károsodásának lehetőségét a szétszerelés során.

13. A meglévő (szerkezeti) elemeket, amennyire csak lehet, meg kell őrizni. Amennyiben egy elem teljes vagy részleges cseréje szükséges, tiszteletben kell tartani a szerkezet jellegét és jelentőségét. Azokban a kultúrákban, ahol ennek megvan a hagyománya, a beavatkozás során felhasználhatók más építményekből származó idős épületelemek is.

14. Bármely pótláshoz alkalmazott fa lehetőleg:

- a ugyanaz a fajtája legyen, mint az eredeti;
- b nedvességtartalmában egyezzen meg az eredetivel;
- c ahol látható lesz, legyen (az eredetihez) hasonló textúrájú;
- d az eredetihez hasonló kézműves módszerekkel és eszközökkel legyen megmunkálva.

15. Nem szabad a pótlásra használt faanyagot mesterségesen öregíteni. Az új elemek ne bontsák meg az egész esztétikai egységét. A pótlólag beépített elemeknek az eredeti színekhez való színezése bizonyos esetekben megengedett, ha ennek a hiánya elfogadhatatlan mértékben rontaná a szerkezet esztétikai hatását és kulturális jelentőségét.

16. Az új elemeket vagy részleges elempótlásokat diszkrét módon meg lehet jelölni, hogy később azonosíthatóak legyenek.

17. Lehetőség van bizonyos sajátos értékek figyelembevételére egyes faanyagú épített örökségi alkotások különös kulturális jelentőségének értékeléséhez, így például az ideiglenes/időszaki vagy a fokozatosan tovább épülő épületek esetében.

18. Beavatkozások esetén a történeti építményt egységesen egésznek kell tekinteni. Valamennyi anyagra, így a szerkezeti elemekre, a kitöltő részekre, az időjárás-védelmi burkolatra, a tetőkre, a padozatokra, az ajtókra és ablakokra stb. egyenlő mértékű figyelmet kell fordítani. Elvileg, amennyire csak lehetséges, az eredeti anyagot, illetve a korábbi javítások anyagát kell megtartani, amennyiben nem rontják a szerkezet állóképességét. A védelemnek ki kell terjednie a felületi kiképzés elemeire is: a vakolatra, festésre, burkolásra, tapétázásra stb. Az eredeti anyagok, technikák és textúra tiszteletben tartandók. Ha a lepusztult felületeket mindenképpen szükséges felújítani vagy újjal helyettesíteni, akkor kompatibilis anyagok és technikák alkalmazása kívánatos.

19. A szerkezeti elemek esetében tekintetbe kell venni, hogy:

- a ha egy szerkezet teljesítőképessége kielégítő, és ha a felhasználás, a fennálló körülmények és a terhelés mértéke nem változnak, a szerkezet megfelelő szilárdságúvá tehető azáltal, hogy egyszerűen kijavítják/stabilizálják az újabb keletű szilárdságcsökkentő károkat és meghibásodásokat;
- b ha a nemrégiben történt változtatások vagy ha a használat bármilyen javasolt változtatása súlyosabb terhelést eredményezne, akkor a további megerősítés bevezetése előtt szerkezeti elemzéssel meg kell becsülni a potenciális teherbírást.

20. Semmi esetre sem szabad beavatkozást végezni kizárólagosan annak érdekében, hogy a szerkezet megfeleljen az (éppen) érvényes építési előírások követelményeinek.

21. Minden beavatkozásnak jól bevált gyakorlaton és határozott szerkezeti elveken kell alapulnia.

22. Csupán a mai esztétikai preferenciák kielégítése kedvéért nem szabad megkísérelni „korrigálni” az idővel bekövetkezett alakváltozásokat, amelyeknek nincs strukturális jelentőségük, és nem okoznak nehézségeket a használat során.

KORSZERŰ ANYAGOK ÉS TECHNOLÓGIÁK

23. A mai anyagokat és technológiákat a legnagyobb körültekintéssel kell megválasztani és alkalmazni, és csakis olyan esetekben, amelyekben az anyagok tartóssága és (megfelelő) szerkezeti viselkedése, valamint az építési technikák alkalmassága már kellően hosszú ideje kielégítő módon bizonyított.

24. A közműveket⁵ a szerkezet vagy a helyszín fizikai és nem anyagi (örökségi) jelentőségének tiszteletben tartásával szabad csak beszerezni-telepíteni.

25. A berendezéseket úgy kell megtervezni, hogy ne okozzanak változásokat a jelentős környezeti feltételekben, mint például a hőmérséklet és a páratartalom.

26. A kémiai konzerválószerkezetek használatát gondosan kell ellenőrizni és figyelemmel kísérni, és ilyeneket csak akkor szabad felhasználni, ha abból biztosított/bizonyított előnyök származnak, ha a közösségi és a környezeti biztonságra nincs hatással, és ha általuk jelentős, hosszú távú javulás várható.

FELMÉRÉS ÉS DOKUMENTÁLÁS

27. A beavatkozásokhoz és kezelésekhez felhasznált összes anyagot dokumentálni kell, összhangban a Velencei Karta 16. cikkelyével és az ICOMOS-alapelvekkel a Műemlékek, épületegyüttesek és műemléki helyszínek nyilvántartásba vételéről⁶. Az összes vonatkozó dokumentációt, beleértve a feleslegessé vált anyagok vagy a szerkezetből eltávolított elemek jellemző mintáit, valamint a vonatkozó hagyományos készségekkel és technológiákkal kapcsolatos információkat, össze kell gyűjteni, katalogizálni és biztonságosan tárolni kell, és a megfelelő módon hozzáférhetővé tenni. A dokumentációnak tartalmaznia kell a megőrzési munkák során használt anyagok és módszerek megválasztásának konkrét indoklását is.

28. A fenti dokumentációkat meg kell őrizni mind az adott épület jövőbeni karbantartása számára, mind pedig történeti forrásként.

KÖVETŐ FIGYELÉS⁷ ÉS KARBANTARTÁS

29. Meg kell határozni a rendszeres figyelemmel kísérés és a napi karbantartás következetes stratégiáját a nagyobb beavatkozások szükségességének késleltetése, valamint a faanyagú épített örökség és annak kulturális jelentősége folyamatos védelme érdekében.

30. A megfigyelést minden beavatkozás alatt és után is el kell végezni az alkalmazott módszerek hatékonyságának ellenőrzése, valamint a felhasznált fa és egyéb anyagok hosszú távú teljesítőképességének biztosítása érdekében.

31. A karbantartás és a megfigyelés dokumentumait a(z adott) szerkezet (épület) történeti dokumentációja (forrásgyűjteménye) részeként meg kell őrizni.

⁵ Infrastrukturális vezetékek, stb. [ford. megj.]

⁶ Principles for Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites, 1996. [ford. megj.]

⁷ Monitoring. [ford. megj.]

TÖRTÉNETI ERDŐTARTALÉK

32. Mivel a faszerkezetek sérülékeny, veszélyeztetett állapotúak lehetnek, ugyanakkor még mindig részei az élő örökségnek és részesei a társadalom életének, a megfelelő faanyagok rendelkezésre állása elengedhetetlen ezen örökség megőrzéséhez. Ezért fontos fel- és elismerni azt a döntő szerepet, amelyet az erdőkészletek e faszerkezetek karbantartásának és javításának önfenntartó ciklusaiban játszanak.

33. A műemlékek és műemlékhelyszínek megőrzéséért felelős intézményeknek ösztönözniük kell az eredeti (nek megfelelő faanyagot nyújtó) erdőségek védelmét és a faanyagú épített örökség megőrzésére és javítására alkalmas, megfelelően kezelt faanyag tárolását. Ennek a politikának a jövőbeli javításokra gondolva számolnia kell a nagy méretű, megfelelő kezelésű faelemek szükségességével. Az ilyen politikák azonban nem ösztönözhetik a történeti építmények eredeti, autentikus elemeinek széles körű cseréjét, céljuk az, hogy tartalék nyersanyagot nyújtsanak a javításokhoz és a kisebb pótlásokhoz.

OKTATÁS ÉS KÉPZÉS

34. Alapvetően fontos a történelmi faépítészetben használt hagyományos ismeretek és készségek számbavétele, megőrzése és életre keltése.

35. Az oktatási programok alapvető szerepet játszanak a faanyagú örökség szerepének tudatosításában azáltal, hogy ösztönzik az értékek és a kulturális jelentőség elismerését és megértését. Ezek a programok képezik a fenntartható megőrzési és fejlesztési politika alapját. Szükség van arra, hogy az átfogó és fenntartható stratégiák egyaránt érvényesüljenek a helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi szinteken, és magukban foglalják résztvevőként az összes érintett hivatalos közeget, foglalkozást, szakmát, a közösségeket és más érdekelt feleket.

36. Ösztönözni kell a faanyagú épített örökség, az épületek és a helyszínek megkülönböztető jellemzőinek, valamint társadalmi és antropológiai szempontjainak számbavételét célzó kutatási programokat (különösen regionális szinten).

KIFEJEZÉSEK JEGYZÉKE⁸

Építés (főnév): az anyagok rendezésének, összeszerelésének és egybeépítésének módja; építési tevékenység⁹; építmény, épület: a megépült dolog. (Lásd még alább a „Szerkezet” címszó alatt.)

Kulturális jelentőség: az épületek vagy hely(szín)ek esztétikai, történeti, régészeti, antropológiai, tudományos, technológiai, társadalmi, szellemi vagy egyéb immateriális örökségi értékei a múlt, a jelen vagy a jövő generációi számára.

Tovább épülő épületek: azok, amelyek aktív társadalmi szerepet töltenek be a mai társadalomban, szorosan kapcsolódva a hagyományos életmódhoz, és amelyekben az evolúciós folyamat még érvényesül. Ugyanakkor az ilyen struktúrák jelentős tárgyi bizonyítékkal szolgálnak az időbeli fejlődésüket illetően.

Anyagi összetétel: a szerkezet vagy a helyszín fizikai anyaga, beleértve az alkotóelemeket, szerelvényeket, tartalmakat és tárgyakat.

Immateriális örökség: a faanyagú épített örökség létrehozásával és használatával kapcsolatos hagyományos tevékenységek (ismeretek, gyakorlatok).¹⁰

⁸ Glosszárium: Az angol ABC sorrendjében, az eredeti szöveghez csatolt fogalomjegyzéknek és magyarázatának értelmezett fordítása, amely a teljesség kedvéért szerepel a magyar nyelvű változatban is. [ford. megj.]

⁹ Angol eredeti szöveg forrása: CHING, Francis D K (1995) A Visual Dictionary of Architecture. New York: John Wiley & Sons. [szerk. megj.]

¹⁰ Az „ismeretek, gyakorlatok” fordítói kiegészítés. Továbbá: az „immateriális örökség” itt jelen dokumentum kontextusához igazodva szerepel, azaz nem teljesen azonos a magyarul „szellemi örökségnek” fordított „intangible heritage” kifejezés tartalmával, itt nem annyira a „folklor”-jellegű értékekről, inkább az anyagiasult örökség nem anyagi dimenzióbeli összetevőiről, kapcsolódásairól van szó. [ford. megj.]

Megerősítés: szerkezeti elem, szerkezeti elemek együttese vagy az egész szerkezet működőképességének megnövelése érdekében végrehajtott intézkedés(ek összessége).

Javítás: minden olyan lépés, amelynek célja a faanyagú épített örökség egy része vagy egésze szerkezeti hatékonyságának, esztétikai integritásának és/vagy teljességének helyreállítása. Ez magában foglalja a történeti anyag gondos kezelését, amely kizárólag csak a leromlott részek kicserélésére szorítkozik, és egyébként érintetlenül hagyja a szerkezetet és anyagot.

Szerkezet: szilárdan összeillesztett elemek együttese, amelyet úgy terveztek és építettek, hogy összefüggő egészként működhessen a ránehezedő terhelés biztonságos támaszaként és az erő talaj felé irányulása közvetítőjeként¹¹.

Ideiglenes szerkezetek: olyan építmények, amelyeket ismétlődően felépítenek, használnak, majd szétszerelnek valamely kultúra vagy nemzet ünnepei vagy más tevékenységek részeként, és hagyományokat, kézművességet és hagyományos ismereteket testesítenek meg.

A fordítás először a Transsylvania Nostra folyóirat 2020-as év 4. számában jelenik meg. Kiadó: UTILITAS k.f.t., Kolozsvár, Románia.

¹¹ Angol eredeti szöveg forrása: ibid. [szerk. megj.]